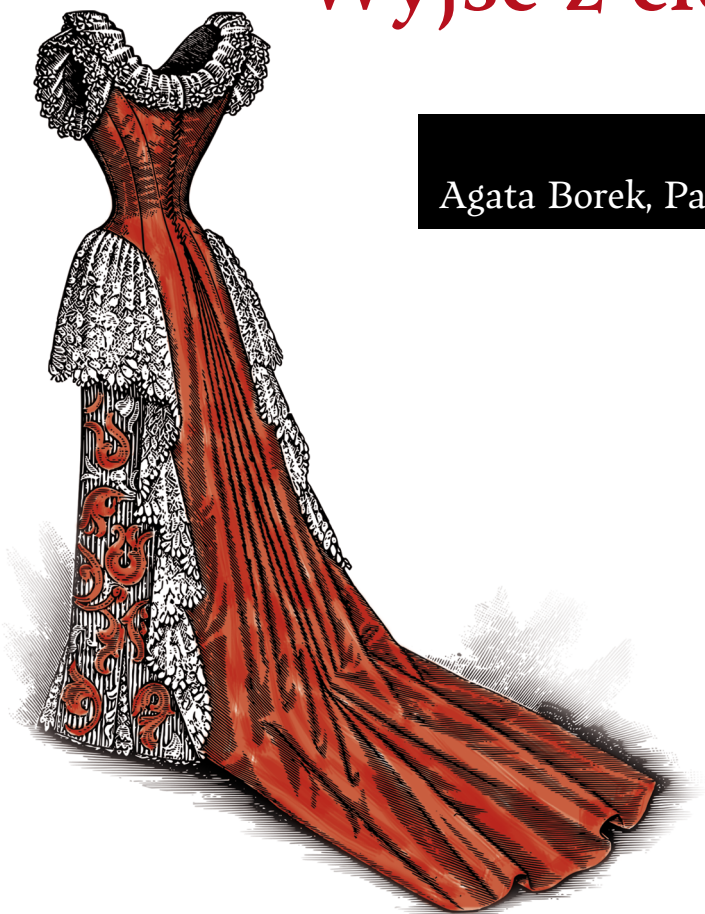

Kalliope

AUSTRIACZKI
W KULTURZE I SPOŁECZEŃSTWIE

Wyjść z cienia

Redakcja
Agata Borek, Paweł Meus

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
WYDAWNICTWO

Wyjść
z cienia

Wyjść z cienia

Redakcja
Agata Borek, Paweł Meus

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego • Katowice 2025

Seria

Kalliope. Austriaczki w Kulturze i Społeczeństwie (1)

Redaktorzy serii

Agata Borek, Paweł Meus

Rada naukowa serii

Renata Dampc-Jarosz, Zbigniew Feliszewski,

Małgorzata Filipowicz, Arletta Szmorhun, Paweł Zarychta

Recenzentka tomu

Joanna Godlewicz-Adamiec

Publikacja pod patronatem Austriackiego Forum Kultury,
Ambasadora Austrii w Polsce Andreasa Stadlera, Konsulatu Republiki
Austrii w Katowicach – Konsula Republiki Austrii w Katowicach
Mirosława Bienioszka

Publikacja współfinansowana ze środków Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach oraz Austriackiego Forum Kultury

| austriackie | forum | kultury | ^{waw} 60lat

 Ambasada
Austrii
Warszawa

 KONSULAT
REPUBLIKI AUSTRII
W KATOWICACH

Spis treści

Słowo wstępne	7
Aleksandra Bębenek, Patrycja Stolorz, Marie von Ebner-Eschenbach. <i>Od dramatu do sukcesu</i>	11
Monika Blidy, <i>Mistrzynie pejzażu. Pionierka malarstwa kobiecego Tina Blau</i> . . .	25
Jan Kubica, Maria Stona. <i>Pisarka i organizatorka salonów</i>	39
Michał Skop, Lina Loos. <i>Między kawiarnią, sceną a książkami</i>	55
Paweł Meus, Hildegard Burjan. <i>Polityk, społeczniczka, błogosławiona</i>	75
Agata Borek, <i>Życie w rytmie walca. Grete Wiesenthal – ucieleśnienie Terpsychory i kreatorka „nowej mowy ciała”</i>	97
Elwira Poleszczuk, „ <i>Gdybym wiedziała, że przez całe życie będę musiała mówić o tej przeklętej kuchni, nigdy bym jej nie wybudowała</i> ”. <i>Życie Margarete Schütte-Lihotzky</i>	117
Krzysztof Kłosowicz, <i>Między Wiedniem a Londynem. Literacka podróż śladami Hilde Spiel</i>	149
Michał Jakubski, Christine Lavant. <i>Poezja bólu i transcendencji</i>	173

Magdalena Popławska, <i>Marlen Haushofer. Meandry twórczości niespełnionej pisarki</i>	197
Marcin Szymczyński, <i>Słowo wobec traumy. Twórczość Ilse Aichinger</i>	213
Indeks nazw osobowych	231
Streszczenie	241
Summary	245

Słowo wstępne

W upalne dni cień stanowi schronienie przed uciążliwym żarem zbyt mocno świecącego słońca. Przynosi on wówczas rześki chłód i nie-rzadko daje wytchnienie zmęczonym upałem ludziom i zwierzętom. Jednak zbyt długie przebywanie w jego zasięgu prowadzi do nie-przyjemnego wychłodzenia, spowodowanego brakiem dostatecznej ilości światła. W chłodnym cieniu trudniej jest rozwijać się roślinom, spośród których jedynie nieliczne są w stanie wzrastać w niesprzyjających warunkach.

Analogicznie cień można odnieść do statusu kobiet, które przez wieki na scenie życia społecznego stały przeważnie poza najbardziej oświetlonymi punktami. Jako płeć uznawana za wrażliwszą mogły w ten sposób być chronione przed „spiekotą” brutalnego świata. Jednocześnie pozbawiano je jednak bezpośredniego dostępu do „światła” polityki i nauki, tym samym ograniczając im swobodę działania i przestrzeń rozwoju. Cień, w którym żyły kobiety, bardzo często ukrywał ich dokonania, a ich życiorysy czynił tajemnicą, co w konsekwencji skazywało je na zapomnienie i wymazanie ze społecznej świadomości.

Symbolem przeciwstawienia się niepamięci jest patronka niniejszej serii – Kalliope. W mitologii greckiej uchodziła za pierwszą spośród

dziewięciu muz, które były córkami bogini pamięci – Mnemosyne. Przypisywane jej atrybuty – rylce i tabliczka do pisania miały służyć tej muzie do utrwalania pamięci o ważnych czynach w formie pieśni bohaterских, którym patronowała (PARANDOWSKI 2022: 61–62). Razem z siostrami miała przekazywać w sztuce swoją boską wiedzę o nieśmiertelnej prawdzie (PODBIELSKI 1974: 14). Jej imię zaś jest tłumaczone jako „Pięknolica” (gr. *Καλλιόπη* od *καλός* – piękny i *ᾠψ* – oblicze) (PARANDOWSKI 2022: 62), jak również jako Pięknogłosa (gr. *Καλλιόπη* od *καλός* – piękny i *ὄψ* – głos) (SKARSOULI 2006: 212).

W imieniu kobiet Kalliope mówi więc o ich bohaterских czynach, którymi zdobyły sobie na stałe miejsce w historii, a tym samym nieśmiertelną pamięć. Jej piękny głos nie pozwala zatonąć w odmętach dziejów sylwetkom tych kobiet, które rozślawiły Austrię na rozmaitych płaszczyznach, dlatego teksty niniejszego tomu włączają się w pieśń Kalliope i pozwalają wyjść z cienia wszystkim kobietom, których działalność zmieniła oblicze nie tylko Austrii, ale w wielu przypadkach całej Europy, a nawet świata. Te kobiety zasłużyły sobie na to, aby przypomnieć ich doniosłe osiągnięcia.

Inspiracją dla serii Kalliope. Austriaczki w Kulturze i Społeczeństwie, którą otwiera niniejszy tom, była wystawa „Kalliope Austria. Kobiety w społeczeństwie, kulturze i nauce”¹. Dzięki niej „słabej płci” pozostającej w cieniu został oddany pewnego rodzaju hołd. Możliwość eksploracji niezbadanych lub zapomnianych zakamarków kobiecej tożsamości niesie twórczą radość, którą pragniemy się podzielić z naszymi czytelnikami.

*Agata Borek
Paweł Meus*

¹ Projekt „Kalliope Austria. Kobiety w społeczeństwie, kulturze i nauce” opracował Manfred Thumberger. Wystawa pod auspicjami Austriackiego Forum Kultury gościła także w Katowicach, gdzie została dodatkowo objęta patronatem Konsula Honorowego Republiki Austrii w Katowicach.

Bibliografia

- PARANDOWSKI J., 2022: *Mitologia. Wierzenia i podania Greków i Rzymian*. Londyn 2022.
- PODBIELSKI H., 1974: *Posłannictwo poety w świetle prooimion Teogonii Hezjoda*. „Roczniki Humanistyczne”, t. 22, z. 3, s. 9–36.
- SKARSOULI P., 2006: *Calliope, a Muse apart: some remarks on the tradition of memory as a vehicle of oral justice*. „Oral Tradition”, vol. 21, issue 1, s. 210–228.

Indeks nazw osobowych

A

Achleitner Friedrich 182
Adorno Theodor W. 170
Aichinger Berta 214
Aichinger Helga 214, 215
Aichinger Ilse 170, 210, 213–228
Albers Anni 124
Albers Josef 124
Altenberg Peter 56, 58–59, 62–65, 71
Alto Aino 124
Alto Elissa 124
Amato Angelo 94
Améry Jean 170
Amann Klaus 180, 187
Arndt Bruno 49
Arnold Franz zob. Mayreder Rosa
Arnstein Fanny (Franziska) von 113,
167–168
Arnstein Franziska von zob. Arnstein
Fanny von
Arnstein Henriette Pereira 168
Arnstein Nathan Adam von 167

Artmann Hans Carl 182
Auden Wystan Hugh 154, 170

B

Bachmann Ingeborg 170, 210, 220
Bahr Hermann 59, 64
Bakst Léon 110
Balanchine George 110
Balchin Nigel 160
Barlog Boleslaw 170
Bauer Wolfgang 170
Baum Vicki 64
Bayer Konrad 182
Beauvoir Simone de 209
Becher Ulrich 170
Beer Laura 61, 66
Beer Theodor 61
Beer-Hofmann Richard 168
Beethoven Ludwig van 99, 105–106
Benatzky Ralph 159
Bender Hans 170
Benedykt XVI 93

Benois Aleksandr 111
Berg Werner 180
Bergel Kurt 63
Berlage Hendrik 143–144
Bernhard Thomas 159, 162, 170, 181–182, 184, 191
Best Otto F. S. 170
Bethusy-Huc Valeska von 49
Birkmeier Toni 112
Bläschke Josef Gotthard 184
Blau Simon 28
Blau Tina (właśc. Regina Leopoldine Blau-Lang) 25–37
Blau-Lang Regina Leopoldine zob. Blau Tina
Blumesberger Suzanne 40
Bode Rudolf 118–119
Bode Wilhelm von 118
Boelitz Martin 50
Bolina Andreas Wilhelm 44, 47
Böll Heinrich 161, 170, 220
Born Sarah 63
Bowen Elizabeth 160
Brandes Georg 50
Broch Hermann 151
Buber Martin 182
Bucher Helene 21
Büchner Georg 68
Bühler Charlotte 151
Bühler Karl Ludwig 151
Burjan Alexander 77, 79–80, 90, 92
Burjan Elisabeth (Lisa) 80, 90, 92
Burjan Hildegard Lea (z domu Freund) 75–94

C

Cain James M. 160
Cameron David 170
Canetti Elias 151, 155, 158, 170
Carneri Bartholomäus von 44, 46–47, 50
Chopin Fryderyk 105
Choung-Fux Eva 185
Chruszczow Nikita 138
Conolly Cyrill 170
Conried Heinrich 65–66
Corbusier Le 124, 128, 144
Csokor Franz Theodor 67–71
Čulík Jan 40
Czeija Oskar 79

D

Deesen Gerhard 183
Demblin, hrabia 42
Dessauer Maria 160
Deutsch Paul 105
Diagilew Siergiej 110
Dixon William Macneile 160
Dobrowsky Josef 156
Doderer Heimito von 158, 170
Domin Hilde 170
Dor Milo 160, 170
Drewitz Ingeborg 170
Dubsky Adolf von 22
Dubsky Franz von 11–12
Dubsky Friderike von 11
Dubsky Heinrich von 23
Dubsky Julie von 22
Dubsky Viktor von 22
Duncan Isadora 103, 107
Dürrenmatt Friedrich 220

E

Ebner Jeannie 170
 Ebner-Eschenbach Marie von (z domu
 Dubsky) 11–23
 Ebner-Eschenbach Moritz von 13–14, 20
 Eckhart Johannes (Mistrz Eckhart) 187
 Edschmid Kasimir 170
 Egli Ernst 125
 Eich Günter 219–220
 Eich Klemens 219
 Eich Miriam 219
 Eichholzer Herbert 140
 Eichler Fritz 40, 47–48
 Einem Gottfried von 170
 Eis Maria 145
 Eisenreich Herbert 170
 Epstein Ernst 66
 Erpenbeck Jenny 187
 Etienne Michael 150

F

Federmann Reinhard 199
 Federn Ernestine 35
 Feldner Fritz 170
 Ferstel Max von 91
 Feuchtwanger Lion 158
 Feuchtwanger Marta 158
 Ficker Ludwig von 181, 189
 Finger Lotte 140
 Fischer Ernst 170
 Fleischl Ida (Ida von Fleischl-Marxow)
 19–20
 Fleischl Otto 20
 Fleischl-Marxow Ida von zob. Fleischl
 Ida
 Flesch-Brunningen Hans 154, 159, 161
 Foerster Friedrich Wilhelm 77–78

Fokin Michail 110
 Forest Karl zob. Obertimpfler Karl,
 młodszy
 Forster Rudolf 69
 François Louise von 19
 Frank Josef 125, 144
 Frauendorfer Heinrich 198
 Frauendorfer Maria 198
 Frauendorfer Maria Helene zob. Haus-
 hofer Marlen 197–210
 Freks Friedrich 110
 Freund Abraham Adolf 75
 Freund Alice 76
 Freund Berta (z domu Sochaczewska)
 75
 Freund Hildegard Lea zob. Burjan Hil-
 degard Lea
 Fried Erich 155
 Friedell Egon 59, 61, 63–64, 67, 69–70
 Friedenthal Richard 170
 Friedländer Max 150
 Fries Herbert 67
 Fronius Hans 170
 Fry Christopher 170
 Fuchs Ernst 170
 Fuller Loïe 103
 Fussy Hortensia 193

G

Gabriël Peter 31
 Galliny Florentine (pseud. Bruno Wal-
 den) 49
 Gessler Hermann 45
 Glück Barbara Elisabeth zob. Paoli Betty
 Godden Rumer 160
 Goethe Johann Wolfgang von 13, 19, 47,
 67

Goldscheider Adalbert 46
Grazie Marie Eugenie delle 47
Greene Graham 160
Gregor-Dellin Martin 170
Grillparzer Franz 13–15, 21, 168
Grimm bracia 198
Grogger Paula 179
Groller Balduin zob. Goldscheider
Adalbert
Gropius Walter 49, 133, 144
Grossmann Stefan 62
Gstrein Norbert 190
Gutfeld Marie 149
Gutmann Ida von 49

H

Habe Hans 170
Habernig Josef Benedikt 178, 183
Habsburg Franciszek Józef von 20, 125
Haderlap Maja 193
Haeckel Ernst 44, 46–47
Hafner Fabjan 187
Hagelstange Rudolf 170
Hagestedt Lutz 39
Hahn Otto 124
Hakel Hermann 199
Hallé Hélène 12
Halm Friedrich (właśc. Eligius Franz
Joseph Reichsfreiherr von Munch-
-Bellinghausen) 15
Handke Peter 181
Handlgruber Veronika 199
Hanély Antal 29
Hans Hermann 179
Hardenberg Karl August von 168
Hartl Paul 17
Hartleben Otto Erich 56

Hassreiter Josef 100
Haushofer Manfred 198–199
Haushofer Marlen (ur. Maria Helene
Frauendorfer) 197–210
Haydn Joseph 106
Heer Friedrich 170
Hegel Georg Wilhelm Friedrich 102
Heiderhoff Horst (G.) 183, 186
Heiduk Franz 39
Heller André 170
Hensel Kerstin 186
Henze Hans Werner 170
Herdan-Zuckmayer Alice 170
Herzl Theodor 46
Heyse Paul 17, 22
Hirsch Rudolf 170
Hitler Adolf 140, 150, 153, 214, 223
Hlawatsch Roswitha Th. 186
Hodler Ferdinand 108
Hofer Andreas 45
Hoffmann Josef 100, 104
Hofmannsthal Hugo von 62, 101, 104,
110, 112, 114, 151, 168
Hoger Ralph A. 164
Holzmeister Clemens 91
Huber-Wiesenthal Rudolf 104
Humboldt Wilhelm von 168
Huxley Aldous 158
Hymmen Friedrich Wilhelm 220

I

Innerhofer Franz 190
Israel Franz 186

J

Jacobowski Ludwig 47, 50
Jahoda Marie 151–152

Jandl Ernst 170
Jelinek Elfriede 190, 226
Jens Walter 170, 218
Joliot-Curie Frédéric 145

K

Kabić Slavija 217
Kantor Fritz zob. Torberg Friedrich
Karajan Herbert von 112
Karsawina Tamara 110
Kaufmann Eugen 137
Kaus Gina 158
Kaut Johann 170
Keller Gottfried 13, 48
Kesten Hermann 158, 170
Kilroy Thomas 160
Kinsky August Graf 20
Kinsky Marianne 20–21
Kirchschläger Rudolf 145
Kisch Egon Erwin 151
Kittel Marie 14, 19–20
Klimt Gustav 25, 36, 104
Klings Karl 49
Knötel Paul 48
Köhler Wolfgang 170
Kokoschka Oskar 56, 120, 150
Kolowrat-Krakowsky Xaverine 13–14
Köppke Margarethe 69
Kortner Fritz 159
Kosch Wilhelm 39
Köstler Maria 145
Kramer Theodor 155, 170
Kraus Karl 59
Kreisky Bruno 139, 170
Kremer Gisela 214
Krolow Karl 222
Kronfeld Adolf 27

Krüger Horst 170
Krüger Michael 192
Kubczak Viktor 179
Kucher Erich 175
Kunschak Leopold 85

L

Lampersberg Gerhard 181
Lang Edmund 62
Lang Erwin 101, 105
Lang Heinrich 34
Lang Heinz 62
Lang Marie 62
Lanner Joseph 105
Lasker-Schüler Else 71
Lavant Christine 173–193
Lazarsfeld Paul Felix 151–152
Lechner Franciszka 175
Lehár Franz 59, 69
Leisegang Dieter 183
Leon XIII 80
Leonard Hugh 160
Lernet-Holenia Alexander 158, 170
Lessing Gotthold Ephraim 13, 19
Lihotzky Gustaw 118
Lihotzky Julie 118, 126
Lind Carry zob. Loos Lina
Lind Jakov 170
Lindenschmit Wilhelm, młodszy 29
Lintschnig Hans 179
Lipszyc Adam 190, 192
Löffler Bertold 120
Loos Adolf 56, 59–66, 124–126, 131, 150
Loos Karolina zob. Loos Lina
Loos Lina (Karolina Loos, pseud. Carry
Lind, Lina Vetter, ur. Karoline Kat-
harina Obertimpfler) 55–71, 145

Loucheur Louis 135
Löwy-Hartmann Harry 105
Lubos Arno 39
Luft Friedrich 170

Ł

Łukasiewicz Małgorzata 190

M

Mahler Anna 158
Mahler Gustav 49, 100, 105
Mahler-Werfel Alma 49, 113
Maier Hans 170
Mann Golo 170
Mann Heinrich 68
Mann Katia 158
Mann Klaus 162
Mann Thomas 68, 158, 162
Mansfield Katherine 158
Marek Marcin 68
Marginter Peter 170
Maris Jacob 31
Markat Hans 34
Martín y Soler Vicente 106
Masseneta Jules 105
Matejka Viktor 156
Mauthner Max 121
May Ernst 131–133, 136–138, 144
Mayer Hans 170
Mayreder Rosa (pseud. Franz Arnold)
35–36
McCarthy Mary 160
Mehring Walter 170
Meitner Lise 122, 124
Melchinger Sigfried 170
Mell Max 109–110, 114
Mendelssohn Felix de 155

Mendelssohn Peter de 153–155, 157,
159–160, 170
Menkes Adolf 107
Merkel Inge 170
Miasin Leonid 110
Michler Werner 47
Mihelic Mira 170
Miller von Aichholz Molly 49
Mistrz Eckhart zob. Eckhart Johannes
Moravia Alberto (właśc. Alberto Pin-
cherle) 153
Mörth Gert 198
Morton Fredric 170
Moser Doris 187
Moser Karl 144
Moser Koloman 25, 100, 104, 120
Mozart Wolfgang Amadeus 106
Müller Johannes 21
Müller Otto 186
Müller Sarah Elena 223
Müller-Hofmann Wilhelm 113
Musil Robert 151

N

Nadolny Sten 170
Naharin Ohad 103
Neff Ondřej 40
Nelböck Johann 153
Nenning Gunther 170
Neumann Robert 163, 170
Nick Dagmar 170
Niedermoser Otto 113
Niżyńska Bronisława 110
Niżyński Wacław 110

O

O'Brien Edna 160

Obertimpfler Karl 55–57
 Obertimpfler Karl, młodszy (Karl Forest) 58
 Obertimpfler Karoline (z domu Ockermüller) 55, 57
 Obertimpfler Karoline Katharina zob. Loos Lina
 Ockermüller Karoline zob. Obertimpfler Karoline
 Opel Adolf 55, 67
 Orton Joe 160
 Ould Hermon 170

P

Pabst Georg Wilhelm 69
 Paeschke Hans 170
 Paoli Betty (właśc. Barbara Elisabeth Glück) 14, 19, 49
 Paziński Piotr 190
 Pelc Martin 41, 44–47, 49–51
 Perkonig Josef Friedrich 176–177
 Perutz Leo 158–159
 Peymann Claus 169–170
 Pfeiffer Ida 123
 Pietraß Richard 187
 Pietzner Carl 60
 Piffel Friedrich Gustav 87
 Pincherle Alberto zob. Moravia Alberto
 Pius XI 91
 Platon 102
 Polgar Alfred 71, 151
 Politzer Heinz 170
 Prager Olga 35
 Pritchett Victor Sawdon 158, 170
 Prokofjew Siergiej 110
 Purtscher Adolf 174, 179, 187, 191
 Purtscher Paula 183

Purtscher-Wydenbrucks Nora 184, 187
 Puschmann Erwin 140–141

R

Raddatz Fritz Joachim 170
 Radecki Sigismund von 170
 Radisch Iris 218, 226
 Rathner Minna 98
 Rauterkus Franz 80
 Ravel Maurice 110
 Reich-Ranicki Marcel 169–170
 Reichsfreiherr von Munch-Bellinghau-
 sen Eligius Franz Joseph zob. Halm
 Friedrich
 Reinhardt Max 101, 112, 121
 Rembrandt (właśc. Rembrandt Har-
 mensz van Rijn) 31
 Reuental Neidhart von 105
 Rijn Rembrandt Harmensz van zob.
 Rembrandt
 Rilke Rainer Maria 174, 176, 179, 187
 Ritter Anna 50
 Rodenberg Julius 16, 18, 22
 Roller Alfred 105
 Roth Joseph 64, 71, 151
 Rotifer Robert 136
 Rühm Gerhard 182
 Rußegger Arno 186
 Rütther Leopoldine 69–70
 Rye Stellan 111

S

Saar Ferdinard von 20
 Sachs Nelly 182, 221
 Saitschik Robert 77–78
 Saunders James 160, 170
 Schaeffer August 29

- Schauerhofer August 84
Schelsky Helmut 170
Schiller Friedrich 13, 66
Schindler Jakob 29, 31
Schirnding Albert von 170
Schlick Moritz 151, 153
Schliephacke Valeska 42–43
Schmeller Alfred 160
Schmidt Erich 19
Schmidt Hans 138
Schmied Wieland 182
Schneider Ursula A. 186–187
Schnitzler Arthur 59, 62–64
Scholl Hans 223
Scholl Sophie 223–224
Scholz Albert 43–44, 46
Scholz Albert, młodszy 43
Scholz Alois 43, 46
Scholz Helena zob. Železná Helena
Scholz Marie zob. Stona Maria
Schönberg Arnold 150
Schreker Franz 109
Schröder Ernst 170
Schrutka von Rechtenstamm Emil 21
Schubert Franz 105–106
Schüchner Johannes 63
Schuh Oskar Fritz 170
Schumann Robert 105
Schuschnigg Kurt 153
Schütte Wilhelm 137–138
Schütte-Lihotzky Margarete 117–145
Schütz Helga 170
Schwarzwald Eugenie 150
Scott Braun Denise 124
Seipel Ignaz 84, 87, 91
Seitz Karl 91
Shakespeare William 13, 65
Shuttleworth Christine 155
Simony Siegfried 91
Sochaczewska Berta zob. Freund Berta
Šopák Pavel 40
Soyfer Jura 162
Spender Stephen 154
Sperber Manès 170
Spiel Hilde (właśc. Hildegard Maria Spiel) 149–171
Spiel Hugo F. 149, 154
Spranger Eduard 19
Steiner Jo 67
Steiner Rudolf 47, 50
Steinsiek Anette 186–187
Sternberger Dolf 170
Stockert-Meynert Dora von 49
Stoessl Otto 105
Stona Maria (właśc. Marie Josephine Sophie Stonawski) 39–51
Stonawski Gustav 42
Stonawski Josef 41–42, 44
Stonawski Karl 42
Stonawski Marie 41–42
Stonawski Marie Josephine Sophie zob. Stona Maria
Stoppard Tom 160, 179
Strasser Brigitte 187
Strauss Johann 97, 105–106
Strawinski Igor Fiodorowicz 110
Streeruwitz Marlene 192–193
Strindberg August 69
Strindberg Kerstin 69
Strnad Oskar 120–121, 124–125, 127
Strutz Johann 186
Stuck Franz 36
Stuckenschmidt Hans Heinz 171
Stupek Ivan 48

Suttner Bertha von 46, 50, 139
Syberberg Hans-Jürgen 171

T

Tauschinski Oskar Jan 200
Taut Bruno 138
Taylor Frederick Winslow 133–134
Tersch Ritter von 46
Thonhauser Anna (z domu Hans) 173
Thonhauser Georg 173
Thorn Fritz 152
Thumberger Manfred 8
Torberg Friedrich właśc. Fritz Kantor
151–152, 158, 161, 171
Trakl Georg 176, 181, 187
Trebitch Siegfried 171
Turgieniew Iwan 13
Turrini Peter 181

U

Uhl Maria Friederike 69
Uhlíř Aleš 40

V

Vetter Lina zob. Loos Lina
Viertel Berthold 159
Viertel Salka 158
Vinke Hermann 223
Vockel Marie Frein von 11
Vogler Franz 149

W

Wagener Hilda 145
Wagner Gertrud 151–152
Wagner Otto 125
Walden Bruno zob. Galliny Florentine
Waldmüller Ferdinand 29, 33–34

Wallenstein Albrecht von 65
Wapnewski Peter 171
Weber Carl Maria von 106
Wehmeyer Walter 63
Weigel Hans 171
Weininger Richard 171
Weiskirchner Berta 83
Weiskirchner Richard 83, 85
Weizsäcker Richard von 171
Wellesley Wellington Arthur 168
Werfel Franz 49, 151
Werner Richard Maria 50
Werthner Adolf 150
White Jack 160
Wiener Oswald 182
Wiesenthal Berta 100
Wiesenthal Elsa 100, 104, 107, 109
Wiesenthal Franz 98
Wiesenthal Grete (właśc. Margarethe
Maria Anna Wiesenthall) 71, 97–114
Wiesenthal Marta 101
Wiesenthal Rosa 98
Wigotschnig Armin 186
Wilde Oscar 65, 109
Wildgans Anton 183
Williams Emlyn 160
Wilson Angus 160
Wittgenstein Ludwig 151
Witzmann Reingard 104
Wojnakowski Ryszard 190
Woolf Virginia 154, 158
Woschitz Karl Matthäus 190
Wright Frank Lloyd 124

Z

Zeisel Hans 151–152
Železná Helena (z domu Scholz) 43

Zivier Ezechiel 48

Zola Émil 13

Zuckerkindl Berta zob. Zuckerkindl-
-Szeps Bertha

Zuckerkindl-Szeps Bertha 49, 71, 113

Zuckmayer Carl 114, 171

Zweig Stefan 114

Wyjść z cienia

Redakcja: Agata Borek, Paweł Meus

(Kalliope. Austriaczki w Kulturze i Społeczeństwie, tom 1)

Streszczenie

Seria Kalliope. Austriaczki w Kulturze i Społeczeństwie, inicjowana niniejszym tomem, prezentuje sylwetki ważnych, ale nieco zapomnianych kobiet, wywodzących się z Austrii, które przyczyniły się do rozślawienia kraju poza jego granicami. Dzięki zamieszczonym artykułom można poznać Austriaczki działające w określonej przestrzeni społeczno-kulturowej, których doniosłe osiągnięcia pozwoliły wyjść im z cienia mężczyzn. Naukowy i popularnonaukowy charakter tekstów, podanych w układzie chronologicznym, pozwala na prezentację pewnego rodzaju wyobrażenia na temat historii kulturowej Austrii, w której działały poszczególne twórczynie, polityczki, historyczki etc.

Galerię postaci otwiera Marie von Ebner-Eschenbach – kobieta o silnym charakterze, która mimo porażek, jakie przyniosły jej pierwsze próby pisarskie, nie poddała się i uparcie dążyła do celu. W otaczającym ją środowisku często nie mogła znaleźć zrozumienia ani wsparcia. Z czasem udało jej się nawiązać wielkie przyjaźnie, kontakty, a także spędzić życie u boku kochającego męża. Jej kunszt pisarski został w końcu doceniony, a ona sama została pierwszą kobietą uhonorowaną tytułem doktorskim.

Tina Blau to znakomita austriacka malarka, która przeszła artystyczną ewolucję, wypracowując własny styl i zyskując jednocześnie miano prekursorki tzw. nastrojowego impresjonizmu. Równolegle prześlędzona została droga, jaką musiała przebyć, aby zdobyć sławę i uznanie wśród wiedeńskiej bohemy, zdominowanej na początku XX wieku przez mężczyzn.

Kolejna z postaci to Maria Stona, pisarka, poetka i organizatorka salonów, w których gościli między innymi Georg Brandes, Rudolf Steiner, Bertha von Suttner, Ludwig Jacobowski i Franz Theodor Csokor. Na przełomie wieków jej proza i poezja spotkały się z pozytywną reakcją zarówno publiczności, jak i krytyków. Jej dzieła nie weszły jednak do kanonu literatury niemieckojęzycznej. W publikacji ukazano znaczenie tej osobowości jako autorki i kulturowego pośrednika między terytoriami peryferyjnymi – austriacko-śląską prowincją a centrum – Wiedniem.

Lina Loos natomiast była „pożądaną kobietą” w kręgu wiedeńskich literatów, która już w młodości starała się zachować osobistą i artystyczną niezależność na wiedeńskiej scenie artystycznej zdominowanej przez mężczyzn. Dzięki swojej siostrze Helenie dostała się do kręgu ówczesnej austriackiej elity literackiej, zwłaszcza skupionej wokół Petera Altenberga, przy którego stole regularnie zasiadali Karl Kraus, Egon Friedell i Adolf Loos, przyszły mąż kobiety, która przeszła do historii jako aktorka, publicystka oraz autorka utworów scenicznych i opowiadań.

Wśród ważnych Austriaczek znalazła się także Hildegard Burjan – austriacka polityczka i społeczniczka, która po śmierci została ogłoszona błogosławioną Kościoła katolickiego. Wywodziła się z zasymilowanej żydowskiej rodziny, w której główny nacisk kładziono na naukę i pracę. Choć religia i tradycja rodzinna nie miały wpływu na wychowanie Burjan, doświadczenie cudownego ozdrowienia podczas śmiertelnej choroby odmieniło jej życie. Od tego momentu kierowała się zasadami wiary, stawiając w centrum drugiego człowieka. Troszczyła się przede wszystkim o poprawę sytuacji kobiet, w pierwszej linii chałupniczek, i ich należyte wykształcenie.

Jako następną zaprezentowano sylwetkę austriackiej „bogini tańca”, Grete Wiesenthal, która podążając za nowym nurtem tanecznym – przystającym do nowej epoki – zerwała z reżimem klasycznego baletu, a uwolniła w tańcu ciało i w pełni wykorzystała jego możliwości. To ona opracowała nowatorską technikę taneczną stosowaną do dziś przez młodych artystów, wynosząc walca do rangi elementu sztuki.

Jedną z pierwszych austriackich architektek, Margarete Schütte-Lihotzky, wywodziła się z mieszczańskiej, wiedeńskiej rodziny, która umożliwiła córce nietypowe na tamte czasy, to jest początek XX wieku, wykształcenie. Nigdy nie zależało jej na zrobieniu samodzielnej kariery, preferowała współpracę w zespole, projektując domy i osiedla, głównie dla robotników w Wiedniu, Frankfurcie, a przed wybuchem drugiej wojny światowej w Związku Radzieckim. W czasie wojny udzielała się w ruchu oporu. Lewicowe poglądy uniemożliwiły jej podjęcie pracy w powojennym Wiedniu. Dopiero pod koniec życia została doceniona przez

władze rodzinnego miasta. Do historii architektury przeszła głównie jako projektantka kuchni frankfurckiej.

Nie bez znaczenia dla wizerunku Austrii jest postać Hilde Spiel, uznawanej za jedną z najbardziej wszechstronnych pisarek, eseistek i tłumaczek XX wieku. W 1936 roku Spiel udała się na emigrację do Londynu, skąd powróciła w 1963 roku. Pozostawiła po sobie niezwykle bogatą i różnorodną spuściznę, skupioną na doświadczeniu emigracji i tematyce emancypacji. Dzięki tłumaczeniom dzieł anglojęzycznych autorów, a także poprzez swoją działalność publicystyczną dla brytyjskich organów prasowych, wniosła istotny wkład w rozwój komunikacji pomiędzy oboma obszarami kulturowymi. Jej utwory o charakterze autobiograficznym stanowią cenny dokument współczesnej historii.

W publikacji nie mogło zabraknąć postaci Christine Lavant. Jej życie było pełne wyzwań i cierpień, które znalazły wyraz w jej dziełach. Twórczość Lavant charakteryzuje się głębokim introspektywizmem, silnym związkiem z naturą oraz eksploracją ludzkiej egzystencji i cierpienia. Wkład autorki w literaturę niemieckojęzyczną zaczęto w pełni doceniać dopiero po jej śmierci. Dzisiaj uważana jest za jedną z najważniejszych austriackich pisarek XX wieku, a jej dzieła coraz częściej są przedmiotem zainteresowania badaczy literatury.

Kanon postaci literackich dopełniają dwie autorki. Pierwsza z nich – Marlen Haushofer nie cieszyła się dużą popularnością za swojego życia, chociaż wielokrotnie została uhonorowana prestiżowymi nagrodami literackimi. W swojej twórczości podejmowała niewygodne tematy, które miały zwrócić uwagę odbiorców nie tylko na niesprawiedliwy podział ról społecznych, ale także na czyhające zagrożenia z nim związane. Na szczególną uwagę zasługują w tym kontekście między innymi omnipotencja mężczyzny czy drugorzędna rola kobiety. Kreowanej przez pisarkę apokaliptycznej wizji świata towarzyszą często negatywne emocje, samotność, odosobnienie czy brak możliwości nawiązania interakcji oraz komunikacji. Utwory Haushofer cechują trafne spostrzeżenia, wnikliwa obserwacja i krytycyzm. Jej twórczość jest oparta w dużej mierze na doświadczeniach życiowych autorki, dzięki czemu stanowi wyjątkowo interesujący przedmiot badań naukowych.

Druga autorka – Ilse Aichinger to pisarka żydowskiego pochodzenia, która doświadczyła anshlusu i wynikających z niego prześladowań. Te traumatyczne wydarzenia, takie jak deportacja i śmierć bliskich w obozach koncentracyjnych, wpłynęły na jej twórczość literacką. Debiutancki utwór *Das vierte Tor* oraz powieść *Die größere Hoffnung* są poświęcone tematyce wojennych traum i prześladowań. Aichinger kontynuowała twórczość, zdobywając uznanie za innowacyjne techniki narracyjne i głęboką refleksję nad ludzką egzystencją w kontekście wojennych

doświadczeń. Aichinger, kwestionując w swoich utworach konwencje językowe i literackie, stała się istotną postacią w niemieckojęzycznej literaturze.

Wszystkie przedstawione w książce kobiety wyszły z cienia, w którym tkwiły przez lata, i skierowały się ku światłu polityki, kultury i nauki. W ten sposób zyskały swobodę działania i przestrzeń do rozwoju, a tym samym ugruntowały pozycję Austrii w świecie.

Step out of the shadows

Editors: Agata Borek, Paweł Meus

(Calliope. Austrian Women in Culture and Society, vol. 1)

Summary

The series *Calliope: Austrian Women in Culture and Society* initiated by this volume, presents profiles of important but somewhat forgotten women from Austria who contributed to the country's fame beyond its borders. Thanks to the articles, it is possible to get to know Austrian women functioning in a specific socio-cultural space, whose momentous achievements have allowed them to step out of the shadow of men. The scientific and popular science character of the texts, presented in a chronological order, allows for the presentation of a certain image of the cultural history of Austria, in which individual female artists, politicians, historians, etc. were active.

The profile gallery opens with Marie von Ebner-Eschenbach, a woman of strong character, who, despite the failures of her first attempts at writing, did not give up and persisted in pursuing her goal. In the surrounding environment, she often could not find understanding or support. Over time, she was able to make great friends and contacts, as well as spend her life with a loving husband. Her craftsmanship as a writer was finally recognized, and she became the first woman to be awarded a doctorate.

Tina Blau was an accomplished Austrian painter, who underwent an artistic evolution, developing her own style while becoming known as a forerunner of the so-called atmospheric impressionism. At the same time, the path she had to take to gain fame and recognition among the Viennese bohemia, dominated by men at the beginning of the 20th century, has been traced.

Another character is Maria Stona, writer, poet and organiser of salons that hosted, among others, Georg Brandes, Rudolf Steiner, Bertha von Suttner, Ludwig Jacobowski and Franz Theodor Csokor. At the turn of the century, her prose as well as poetry received a positive response from audiences and critics alike. However, her works did not enter the canon of German-language literature. The publication shows the importance of this personality as an author and cultural mediator between the peripheral territories – the Austrian-Silesian province and the centre – Vienna.

Lina Loos, on the other hand, was a “desirable woman” in the Viennese literary circle, who already in her youth tried to maintain her personal and artistic independence in the predominantly male-dominated Viennese art scene. Thanks to her sister Helena, she got into the circle of the Austrian literary elite of the time, especially those gathered around Peter Altenberg, whose table was regularly occupied by Karl Kraus, Egon Friedell and Adolf Loos, the future husband of the woman who went down in history as an actress, publicist and author of stage works and short stories.

Among important Austrian women was also Hildegard Burjan, an Austrian politician and social activist, who was declared blessed by the Catholic Church after her death. She came from an assimilated Jewish family, in which the main emphasis was placed on study and work. Although religion and family tradition did not influence Burjan’s upbringing, the experience of a miraculous recovery during a terminal illness changed her life. From that moment she followed the principles of her faith, putting other people at the centre. She was especially committed to ensuring the improvement of the situation of women, primarily cottagers, and their proper education.

The next to be presented is a profile of the Austrian “goddess of dance,” Grete Wiesenthal, who, following a new dance trend – befitting a new era – broke with the regime of classical ballet and liberated the body in dance and made full use of its possibilities. It was she who developed the innovative dance technique still being used today by young artists, and elevated the waltz to the status of an element of art.

One of Austria’s first female architects, Margarete Schütte-Lihotzky, came from a bourgeois Viennese family that enabled her daughter to receive an education that was unusual for the time, i.e. the early 20th century. She was never interested in pursuing an independent career, preferring to work as part of a team, designing houses and estates, mainly for workers in Vienna, Frankfurt and, before the outbreak of the Second World War, in the Soviet Union. During the war she was active in the resistance. Her left-wing views prevented her from working in post-war Vienna.

Only towards the end of her life was she given recognition by the authorities of her home city. She went down in architectural history mainly as the designer of the Frankfurt Kitchen.

Not insignificant to the image of Austria is the figure of Hilde Spiel, considered one of the most versatile writers, essayists and translators of the 20th century. She went into exile in London in 1936, from where she returned in 1963. Spiel left behind an extraordinarily rich and varied legacy, centred on the experience of emigration and themes of emancipation. Through her translations of works by English-speaking authors, as well as through her journalistic work for British press, she made an important contribution to the development of communication between the two cultural areas. Her autobiographical works are a valuable document of contemporary history.

The figure of Christine Lavant is one not to be missed in this publication. Her life was full of challenges and sufferings, which found expression in her literary creations. The works of Lavant are characterised by a profound introspectivism, a strong connection with nature and an exploration of human existence and suffering. The author's contribution to German-language literature only came to be fully appreciated after her death. Today, she is regarded as one of the most important Austrian women writers of the 20th century and her works are increasingly of interest to literary scholars.

The canon of literary figures is completed by two female authors. The first of these, Marlen Haushofer, was not very popular during her lifetime, although she was repeatedly honoured with prestigious literary prizes. In her works, she dealt with uncomfortable topics that were intended to draw the attention of her audience not only to the unjust division of social roles, but also to the lurking dangers associated with it. Particularly noteworthy in this context are the omnipotence of men or the secondary role of women. The apocalyptic vision of the world created in Haushofer's works is often accompanied by negative emotions, solitude, isolation and a lack of interaction and communication. Haushofer's writing is characterised by pertinent observations, insight and criticism. Her works are based predominantly on her personal experiences, which makes them a particularly interesting subject of scientific research.

The second author, Ilse Aichinger, is a writer of Jewish origin, who experienced the Anschluss and the resulting persecution. The traumatic events, such as deportation and the death of her loved ones in concentration camps, influenced her literary work. Her debut work *Das vierte Tor* and her novel *Die größere Hoffnung* both deal with the themes of wartime trauma and persecution. Aichinger continued to write,

gaining recognition for her innovative narrative techniques and deep reflection on human existence in the context of wartime experiences. Her work is an important contribution to post-war literature, challenging linguistic and literary conventions, which made her an important figure in German-language literature.

All the women featured in the book came out of the shadow in which they had been stuck for years and turned towards the light of politics, culture and science. In doing so, they gained freedom of action and room for development, and thus established Austria's position in the world.

Redakcja: Anna U. Piłśniak

Projekt okładki: Tomasz Tomczuk

Ilustracja na okładce: Thomas Mayer, Pixabay

Opracowanie graficzne: Marek J. Piwko {mjp}

Korekta: Adriana Szaforz

Łamanie: Ireneusz Olsza

Redaktor inicjujący: Paweł Radek

Nota copyrightowa obowiązująca do 30.06.2026

Copyright © 2025 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Wszelkie prawa zastrzeżone

Sprzymyamy otwartej nauce. Od 1.07.2026 publikacja dostępna na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

Agata Borek <https://orcid.org/0000-0002-9903-300X> <https://doi.org/10.31261/PN.4260>

Paweł Meus <https://orcid.org/0000-0001-9355-6937> ISBN 978-83-226-4509-3

Wyjść z cienia / pod redakcją Agaty Borek,

Pawła Meusa. – Wydanie I. – Katowice

: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego,

2025. – (Kalliope : Austriaczki

w kulturze i społeczeństwie ; 1)

(wersja drukowana)

ISBN 978-83-226-4510-9

(wersja elektroniczna)

ISSN 3071-9801

Wydawca

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

ul. Jordana 18, 40-043 Katowice

<https://wydawnictwo.us.edu.pl>

e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Druk i oprawa

volumina.pl Sp. z o.o.

ul. Księcia Witolda 7-9

71-063 Szczecin

Wyd. I. Ark. druk. 15,75. Ark. wyd. 13,5. Papier: offset 90 g. PN 4260

Cena 49,90 zł (w tym VAT)

W upalne dni cień stanowi schronienie przed uciążliwym żarem zbyt mocno świecącego słońca. Przynosi on wówczas rześki chłód i nierzadko daje wytchnienie zmęczonym upałem ludziom i zwierzętom. Jednak zbyt długie przebywanie w jego zasięgu prowadzi do nieprzyjemnego wychłodzenia, spowodowanego brakiem dostatecznej ilości światła. W chłodnym cieniu trudniej jest rozwijać się roślinom, spośród których jedynie nieliczne są w stanie wzrastać w niesprzyjających warunkach.

Analogicznie cień można odnieść do statusu kobiet, które przez wieki na scenie życia społecznego stały przeważnie poza najbardziej oświetlonymi punktami. Jako płęć uznawana za wrażliwszą mogły w ten sposób być chronione przed „spiekotą” brutalnego świata. Jednocześnie pozbawiano je jednak bezpośredniego dostępu do „światła” polityki i nauki, tym samym ograniczając im swobodę działania i przestrzeń rozwoju. Cień, w którym żyły kobiety, bardzo często ukrywał ich dokonania, a ich życiorysy czynił tajemnicą, co w konsekwencji skazywało je na zapomnienie i wymazanie ze społecznej świadomości.

Symbolem przeciwstawienia się niepamięci jest Kalliope. W imieniu kobiet mówi ona o ich bohaterskich czynach, którymi zdobyły sobie na stałe miejsce w historii, a tym samym nieśmiertelną pamięć. Jej piękny głos nie pozwala zatonać w odmętach dziejów sylwetkom tych kobiet, które rozślawiły Austrię na rozmaitych płaszczyznach, dlatego teksty niniejszego tomu włączają się w pieśń Kalliope i pozwalają wyjść z cienia wszystkim kobietom, których działalność zmieniła oblicze nie tylko Austrii, ale w wielu przypadkach całej Europy, a nawet świata. Te kobiety zasłużyły sobie na to, aby przypomnieć ich doniosłe osiągnięcia.

(Ze Słowa wstępnego)

austriackie forum kultury ^{waw} 60lat

 Ambasada
Austrii
Warszawa

 KONSULAT
REPUBLIKI AUSTRII
W KATOWICACH

ISSN 3071-9801

Cena 49,90 zł (w tym VAT)

ISBN 978-83-226-4510-9

Więcej o książce

